

Kansas'tan New York'a Türk müziğinin elçileri

EMRE ARACI
emrearaci@yahoo.com

Yazarımız "Osmanlı Sarayından Avrupa Müziği" temalı bir konser vermek üzere gittiği ABD'nin Kansas şehrindeki izlenimlerinin yanısıra New York'ta Türk müzik tarihinin iki ilginç simasının izleriyle karşılaşmasını anlatıyor.

Kansas City Havaalanı'na Chicago üzerinden indiğim zaman, yolcu salonunun kalabalığında kulağıma çalınan bir cep telefonu sesi, bana geldiğim coğrafyanın belki de en doğru tanımlamasını yapıyordu. Yüzüme hafif bir tebessüm getiren bu melodi, İtalyan besteci Ennio Morricone'nin *The Good, the Bad and the Ugly* (1966) filminden davul ritmi üzerinde flüt, ocarina ve insan sesinin âdeta bir çakal uluması havasında kullanıldığı ve Kovboy filmleriyle özdeşleşmiş olan o meşhur ana temaydı.

Bu işitsel karşılaşmadan sonra dikkatimi, duvarlarda oklarla işaretlenmiş halde, fırtınalı havalarda kaçılması gereken hortum sığınaklarını gösteren yönlendirici tabelalar çekti. Artık Amerika'nın Orta Batısı'nda bir zamanlar Kızılderililerin sürüldüğü meşhur vahşi çöller bölgesinin sınırına geldiğimi çabucak idrak etmemem için bir sebep kalmamıştı. Bu hislerle Orta Batı'daki son durağıma, küçük bir taşra havaalanı olan Joplin'e, benimle birlikte iki yolcunun daha bindiği ve her

bir yolcuya bir pilotun düştüğü, rüzgârda minik bir kuş gibi savrulan pırpır bir uçakla devam ettim. Beni Amerika'nın bu köşesine getiren, buradaki Türk müzik elçimiz Doç. Dr. Selim Giray idi.

Kendisine "Türk müzik elçisi" diyorum; çünkü Selim Giray uzun senelerdir keman, viyola ve oda müziği hocalığı yaptığı Kansas'taki Pittsburgh Eyalet Üniversitesi'nde ülkemizin çok-sesli müziğini tanıtmak amacıyla pek çok değerli girişimde bulunmuş. Bunun en son örneği de Pittsburgh'tan ayrılmadan önce bana hediye ettiği ERM Media'dan çıkan *Turkish Music for Violin & Piano* albümü; Giray burada piyanist June Chun-Young eşliğinde Saygun'un Op. 20 Keman Sonatını, Op. 33 Keman Süitini, Ekrem Zeki Ün'ün *Yudumluk*'unu, Muammer Sun'un *Söyleşi*'sini ve Sami Uçar'ın *Ha Uşaklar*'ını seslendirmiş. Albümde ayrıca Chun-Young'ın yorumuyla Saygun'un popüler gençlik dönemi eserlerinden olan Op. 11 *İnci'nin Kitabı* var.

Bu dengeli ve güzel oluşturulmuş albümü dinlerken insan bilhassa Saygun ve Ün'ün eserlerinde çoktan tarih olmuş bir devrin, erken Cumhuriyet müzik reformu yıllarının nostalgisini duyuyor Amerika kıtasının bozkırında; Saygun'un da bir zamanlar elinde *Yunus Emre*'nin partiyonuyla talihini aradığı bu topraklarda. Kayıt kalitesi ve yorumuyla son derece başarılı bir yapıt olarak ortaya çıkan Giray'ın bu albümünü temin etmek için Kansas'a gitmenize gerek yok, www.amazon.com'dan beş yıldız alan bu albümü satın alarak bilgisayarınıza MP3 olarak indirmek saniye meselesi.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan 2002'de *Ahmed Adnan Saygun'un Keman Yapıtları: Bir Kemancıya Rehber* adıyla ve İngilizce olarak Edwin Mellen'den 2003'te çıkan *A Biography of the Turkish Composer Ahmed Adnan Saygun and a Discussion of his Violin Works* kitapları, Selim Giray'ın icracılığının yanısıra araştırmacı yönüyle de çağdaş Türk müziğine yaptığı katkıları gözler önüne seriyor. Onun Peer Verlag'dan çıkan ve besteci John Ross ile birlikte hazırladığı Saygun'un Keman Konçertosu edisyonu ise bu eserin dünyada daha kolayca tanınarak yayılmasını sağlayacak, bu alanda büyük bir boşluğu dolduran önemli bir referans kaynağı. Giray eğitmen olarak da bulduğu burslarla Türkiye'den gelmelerine vesile olduğu öğrencilerinin kariyerlerinin oluşmasına büyük katkıda bulunmuş; zira bazı öğrencileri Rice ve Florida Eyalet üniversiteleri gibi okullara tam bursla kabul edilmiş, bazı öğrencileri de Chicago Şehir, Kansas City Senfoni, Houston Senfoni ve Detroit Senfoni gibi orkestralara girmişler. Selim Giray ile ilk defa Büyükelçi Kemal Gür'ün davetiyle gittiğimiz Pakistan'daki Büyükelçiliğimizin rezidansında baş-

kemancılığını yaptığı İstanbul Oda Orkestrası ile verdiğimiz **Osmanlı Sarayından Avrupa Müziği** temalı bir dizi konser sırasında tanışmıştık. Dolayısıyla şimdi aynı repertuarı, bir kutuptan diğerine misali, Pakistan'dan sonra ilk defa birlikte Amerikan toprağında vermek için onun üniversitesinde tekrar buluştuk.

Pittsburgh Eyalet Üniversitesi 1903 yılında teknik lise olarak kurulmuş ve çeşitli evrelerden sonra 1977'de üniversite statüsüne ulaşmış. Eski binaları, geniş avlusu ve İngiliz Gotik mimarisini andıran müzik okulu ile bu küçük kasabada Amerika kıtasının sunduğu sistemciliğin ve imkânların, nereye gider-seniz gidin belirli bir standardizasyona ulaşmış olduğunun doğruluğunu derhal görebiliyorsunuz. Zira Broadway adında bir ana caddesi olan bu yerleşim biriminde tam teşekküllü her şey mevcut; ama zamanın temposu çok farklı; tam Proust romanlarında aradığım Combray gibi. Bunu bilhassa ziyaretimde beş gece tek başıma geçirdiğim Sperry Evi'nde daha da iyi hissetme imkânım oldu.

Sperry Evi'nin içinden bir görünüm

Sperry Evi, üniversitede tabiat ve ekoloji üzerine araştırma yapmış iki akademisyen karı kocanın, Dr. Gladys Galligar (1904-1975) ve Dr. Ted Sperry'nin (1907-1995), vefatlarından sonra üniversiteye bıraktıkları yarım hektarlık bir orman kenarındaki ahşap bir ev; yalnız müstakil bu evin içindeki bütün antika eşyalar tabiat bilimcisi bu çiftin bıraktıkları gibi kalmış. İkisi de akademik doktora ünvanına sahip oldukları için **Paradocs** adını verdikleri ev bana Sibelius'un **Ainola**'sını hatırlattı. Komşuları ise evin arkasında vahşi bir şekilde gelişen ormandan dolayı buraya **Paradoks** adını daha uygun görmüşler. Sanki sahipleri hâlâ kapıdan içeri girecekmiş gibi onların bıraktığı halde bir donmuş film karesi şeklinde duran Sperry Evi'nde iki akademisyenin hatıra defterleri bile açık bir şekilde karşılıklı çalışma masalarında duruyor.

Gladys Galligar, **Paradocs**'u, defterinin satırlarına düştüğü 18 Kasım 1956 tarihli notunda şöyle anlatmış: "*Paradocs'ta tabiatın kendine has doğasını yakından tanımayanlar için bile keyif alabilecekleri kazançsız kâr niteliğinde sıradan ve sıradışı özellikler ve güzellikler bulunur. Bunu takdir edip, tam anlayabilmek için her saat, her hafta, her ay ve her yıl boyunca sonu gelmeyen değişiklikleri hissedebilmek ve algılayabilmek gerekir. Hafif yağmur, kurbağaların ötüşü, baykuş sesi, kavga eden sincaplar, şafak ve gün batımı, yoğun kar, acı soğuk, büyüleyici ay ışığı, sıcak güneş, durgun mavi, vahşi rüzgar, ilkbaharın doğuşu, yazın yeşil inzivasi, sonbaharın heyecan veren renkleri, kışın uykusu ve sizi içine çekecek derecedeki enteresan yaşam*

ve ölüm zinciri Paradocs'taki sonsuz çeşitlilikteki canlı dramın parçalarıdır".

Tezatlar ülkesi Amerika

Osmanlı'nın çoksesli müziğini tanıtmak için geldiğim Pittsburgh Eyalet Üniversitesi'nin merhum hocalarının evinde işte böylesine insan ruhunu dinlendiren tabii bir cenneti bulmak, erguvanlarla bezeli o ağaçların içinde benim için en büyük keşiflerden biri oldu. Bununla birlikte çöken akşam karanlığında Gladys Galligar'ın yarım asır önce tasvir ettiği ormanın sesini, uzaktan gelen aheste yük treninin belli belirsiz düdüğü ve gökgürültüsünün derin yankısı ile karışmış bir halde, büyük sarkaçlı saatin vuruşları eşliğinde, loş ampullerin aydınlattığı antikaların gölgesinde yapayalnız iştirmek ve sabah kahvaltıda pencerenin önünde biten çakalı görmek, tabiatın vahşi ve ürkütücü yönünü de bana tattırmadı diyemem. Ama yine de Sperry Evi'nin etkisi benim için hiçbir zaman unutamayacağım Sibelius'un evi **Ainola**'ya yatılı misafir olarak gitmiş olsaydım belki de tadabileceğim çok özel ve nadide bir his olarak hafızama kazınmış durumda; tabiatın dünyadaki bütün maddiyatın üzerindeki en büyük ve değişken zenginlik olduğunu kanıtlayan bir tecrübe.

Amerika yine de paradokslar ülkesi; sivil bir kampüste kamuflaj üniformalı askerlerin öğrenci olarak derslere girmeleri, "sigara içilmez" işaretinin yanında benzer "tabanca sokulmaz" işaretinin bina kapılarında göze çarpması, bu toplumun yaşadığı tezatları gözler önüne seriyor ve insana bu kıtayı asırlar önce koloniler halinde işgal eden Avrupalıların mücadelecilik ruhunun hâlâ etkisinin sürdüğünü gösteriyor. Bir diğer tarafta ise Selim Giray'la birlikte gezdiğimiz, eski Kızılderili hududunu korumak için 19. yüzyılda inşa edilen ve sonra Sivil Savaş'ta da faaliyet gösteren Fort Scott Askeri Kışlası'nın bulunduğu kasabada keşfettiğimiz eski bir kitapçı da Bernard Shaw'un konser kritiklerinin derlendiği tozlu bir kitabın sayfalarını çevirirken müzisyen olduğumuzu anlayıp yukarıdaki daireden Jean-Baptiste Vuillaume yapımı olduğuna inandığı kemanımı heyecanla getiren genç bir Amerikalı...

Giraylar ailecek müzisyenler; Selim Giray'ın babası Necati Giray İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın emekli, ama her gerçek müzisyen gibi hâlâ besteci, icracı ve eğitimci olarak faaliyet gösteren eski başçellisti. Keman sanatçısı olan ablası Ayşegül Giray da uzun seneler Almanya'da yaşamış ve İDSO'nun eski üyelerinden. Şu an kendisi de Pittsburgh'ta master yapmakta. Kansas'ta idare ettiğim öğrenci orkestrasının başkemancılığını üstlenerek tanıdık bir simayla çalışmanın mutluluğunu yaşattı bana. Üniversite çatısında televizyon çekimleri, radyo mülakatları, gazete röportajları; profesyonel dünyaya sanatçıyı hazırlayacak her türlü imkân var burada ve daha çok yeni Southeast Kansas Senfoni Orkestrası'nın şefliğine getirilen Selim Giray'ı da yoğun günler beklemekte.

Ailesinin müzisyenliğinden bahsederken konserim sırasında McCray Hall'da kullandığım mehter çevgenini provada benim için taşıyan Selim ve eşi Wendy Giray'ın kızları Sara Pelin'in tabii müzisyenliğinden de bahsetmeden geçemeyeceğim. Cihat Aşkın'ın kemana başlattığı ve şimdi babasıyla çalışmalarına devam eden 7 yaşındaki Sara Pelin'in de Giray ailesinin müzisyen geleneğini devam ettireceğinden kuşum yok. Wendy Giray'ın Türk mutfağındaki mahareti ise bu her yönden kabiliyetli ve misafirperver ailenin dünyanın bu köşesinde benimsedikleri fahri elçilik görevini başarıyla yerine

Giray ve Aracı, McCray Hall önünde.

Giray, Aracı ve Sara Pelin McCray Hall'da.

getirdiklerinin ayrı bir göstergesi.

Joplin'den yine o küçük pırpır uçakla dönerken, burada geçirdiğim beş günün yoğun faaliyetine rağmen Amerika'nın Orta Batı'sındaki dinginliğin beni bir sonraki durağım olan New York City'nin çılğın temposuna çok iyi hazırladığımı biliyordum. Waldorf Astoria'nın penceresinden Manhattan'ın gökdelenlerine bakarken burayı 17. yüzyılda işgal eden Hollanda Kolonisi'nden ötürü ilk adı New Amsterdam olan ve sonradan İngilizlerin kansız bir şekilde ele geçirerek York Dükü James'in şerefine New York adını verdikleri bu metropolisin yaratıcı enerjisini sokak mazgallarından fıskıran buhar gibi hissetmemek mümkün değildi.

Abdülmecid'in saray şancısı

Lincoln Center'daki Metropolitan Operası'nda başrolleri Patricia Racette, Bryn Terfel ve David Pittsinger'in paylaştıkları *Tosca*'yı izlerken aklıma İstanbul'da da sahneye çıkmış ve sonradan New York City'ye yerleşmiş olan, devrinin en meşhurları arasında sayılan, ama günümüzde unutulmuş bir soprano geldi: Adelina Murio-Celli (?-1900). Haziran ayı başında Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkacak olan *Naum Ti-*

yatrosu: 19. Yüzyıl İstanbul'unun İtalyan Operası kitabımı hazırlarken 11 Nisan 1900 tarihli New York Times gazetesinde onun ölüm haberine rastlamış ve burada okuduklarımdan çok şaşırılmıştım. Gazetenin haberine göre "Dünya müzik çevrelerinde çok iyi tanınan Mme. Adelina Murio-Celli d'Elpeux dün sabah 18 Irving Place adresindeki evinde sadece 4 gün süren bir rahatsızlığın ardından zatürreden" ölmüştü ve ayrıca "kendisi Avrupa başkentlerinde şöhrat olmuş, Türk Sultanı'nın huzurunda söylemiş ve çok memnun kalan Sultan ona Mecidiye Nişanı'nı takdim etmişti". Evet, Adelina Murio-Celli, Luigi Arditi'nin Naum Tiyatrosu'nda direktör olarak görev yaptığı 1856-57 sezonunda Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Abdülmecid'in huzurunda İtalyan operalarından aryalara söylemişti.

Daha sonra keşfettiğim diğer bazı gazete ve dergi haberlerinden kendisinin İstanbul'da geçirmiş olduğu yılları her zaman sıcak ve samimi duygularla hatırladığımı çok iyi bir şekilde idrak edebildim. Nitekim "Çağımızın büyük şancıları" başlığı ile takdim edilerek Amalia Friedrich-Materna ve Marie Roze ile birlikte *Godey's Magazine*'de (1896, cilt 133, s. 292-293) kariyerine genişçe yer verilen Murio-Celli'nin burada da İstanbul'daki yaşantısının ön plana çıktığı görülür. "Sesinin güzelliği ve mükemmel metodu Sultan Abdülmecid'in onu saray şancısı olarak atmasına neden oldu, bir taraftan da Osmanlılar arasında ulaştığı popülerite ve görevinin büyük mesuliyetleri sonucu bu Halic şehrinde iki sene peş peşe yaşamak durumunda kaldı" yazan *Godey's Magazine* Murio-Celli'nin İstanbul'da karşılaştığı haremlik-selâmlık hayatı, haremlerde piyanolara kadar bulunan müzik enstrümanlarını, peçeli kılık kıyafetin yanısıra evlerinde Avrupa kostümleri giyen hanımların, İstanbul'un "en seçkin üç yüz" evindeki ihtişam ve lüksün tablosunu çizer. Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan onun bilhassa hayranıdır ve zaten kendisine Osmanlı nişanı verilmesinde onun da

büyük payı olmuştur. Dergi aynı zamanda *Norma*'dan meşhur Druid rahibesi rolünü söylediği son temsil programının orijinal Osmanlıca metniyle bir kopyasını yayımlar.

Bugün Wrocław adıyla Polonya sınırları içinde bulunan Breslau'da Adeline Gautier adıyla doğan ve sonradan Adelina Murio-Celli sahne ismini alan, İtalya'nın Chicago Konsoosu Ravin d'Elpeux ile evlendikten sonra onun soyadını taşımaya başlayan Murio-Celli, kariyerine Brüksel'deki Théâtre de la Monnaie'de başlamış, Madrid'deki Teatro del Oriente'de çıktığı *Roberto il Diavolo*'daki Isabella ve *Rigoletto*'daki Gilda rolleriyle büyük başarı sağlamış, bunu Saragossa'daki İtalyan Operası'nda söylediği *Ernani*, *La Traviata* ve *Il Trovatore* takip etmiş. New York City'ye yerleşip kendisini tamamen öğretmenliğe adanmasından sonra da Marie Engle, Nella Bergen ve Eleanor Broadfoot gibi sanatçılar yetiştirmiş. Kendisinden çok kısa bir süre sonra muhtemelen üzüntüsünden vefat eden kocası Kont D'Elpeux ile birlikte Brooklyn'deki Greenwood Mezarlığı'nda gömülü olan Adelina Murio-Celli, New York City'de hatrası unutulmuş, ama sesi bir zamanlar İstanbul Boğazı'ndaki sarayların duvarlarında çınlamış kıymetli bir opera sanatçısı.

Hans Lange

Toscanini'nin İstanbullu asistanı

18 Irving Place'de bugün modern bir bina yükselmiş, çok yazık; ama Manhattan'ın eski sakinlerinden bir sanatçının ülkemizle olan bu tarihi bağlantısını makalemde anarken tarihi Brooklyn Köprüsü'nün üzerinde şehre uzaktan bakarken aklıma gelen çok önemli bir diğer sanatçıya değinmeden geçemeyeceğim. Arturo Toscanini'nin İstanbul doğumlu bir asistanı olduğunu ve sonradan bu kişinin New York Filarmoni Orkestrası'nın başarılı şeflerinden birisi olduğuna inanabilir misiniz? Meşhur Time dergisi 25 Kasım 1935 tarihli sayısında şöyle yazıyor: "Arturo Toscanini New York Filarmonik-Senfoni Orkestrası ile prova yaparken devamlı surette, kare surath, köşeli omuzlu bir Alman'ın oturduğu karanlık oditoryuma bağırıyor: 'Kulağa nasıl geliyor Lange?' Toscanini'nin adamları onun bağırmasını, sakın ve emin cevaplar verilmesi gerektiğini iyi biliyorlar. Acil bir durumda Hans Lange [(1884-1860)] Filarmoni'nin verdiği bütün konserlerin programını idare etmek üzere hazır. Her sezon ona batonunu konserlerde sallama ve bir araya getirdiği renkli zengin programlarla kritik övgü kazanma şansı doğuyor. Toscanini Manhattan'daki bütün şefleri gölgede bıraktığı için, normal konser seyircisi onun, babası Sultan'ın bahriye bandoları şefi olduğu için İstanbul'da doğan bu becerikli ve eğitilmiş, arkadaşı karşısında ilgisiz kaldılar. Ancak geçen hafta Manhattan'ın şu anki sezonundaki diğer bütün müzik etkinlikleri arasındaki en büyük ilgiyi Hans Lange'nin konseri gördü".

Hans Lange, New York'a İngiliz besteci Henry Purcell'in *Fantasia*'larını tanıttığı için büyük övgü almıştı. İstanbul doğumlu bu şef Time dergisinin de aktardığı gibi Osmanlı Bahriye Mızakaları eğitimci Paul Lange Bey'in oğluydu. İstanbul'da doğmuş, buradaki Alman Lisesi'nde okumuş, 1925'te bir Alman orkestrası ile konser vermek üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş, 1930'larda Arturo Toscanini'nin asistanlığını yapmış, 1936-43 yıllarında da Chicago Senfoni Orkestrası'nın önce asistan şefliği ve sonra da şefliği makamına getirilmiş ve sonra da New Mexico Senfoni Orkestrası'nı amatör bir topluluktan profesyonel bir kurum haline getirmişti. Işıl ışıl Manhattan'dan ayrılırken müzik diliyle bütün sınırları aşmayı başaran bu evrensel insanları, bu kültür elçilerini anmış olmanın mutluluğunu içimde duydum. **A**

EMICLASSICS.COM
 WARNERCLASSICSANDJAZZ.COM

MUSIC
 FROM
 EMI
 EMI
 CLASSICS

KATHERINE JENKINS
BELIEVE

KATIA & MARIELLE LABÉOUE
GEORGE GERSHWIN: PIANO MUSIC

Portrait
Daniel Hope

DANIEL HOPE
ARTIST PORTRAIT

www.emi.com.tr
T: (0212) 244 58 44